

TAŞ YAZITLARDA TÜRKÇE VAKFİYELER, ARAPÇA YAZITLARDA TÜRKÇE SÖZ VE ŞİİRLER

FERİDUN NAFİZ UZLUK

1

Konya'daki yazıtlarda Türkçe sözlere, şiirlere ilkin XIV. Yüzyılda rastlıyoruz.

Bugün Konya'da "İplikçi Camisi" adıyla şöhret bulan aslı "Altunbe" diye ün almış Selçuklu vezirlerinden bir zatın hayratı olan yapıdır ki son yıllarda tekrar onarılmış, halka açılmıştır. Bunun kible tarafında da bir Medrese vardı.

Sultan-ul-ulema, 626/1229 yılında Konya'ya geldiği zaman misafir kaldığı bu medresenin daha sonra adı "Pempefürüşan" diye ün almıştır. Caminin kapısı üstünde 4 satırlık Arapça bir yazıt vardır ki içerisinde *Geysici* sözü geçmektedir. Konya yazıtlarını okuyanlar bunu *Giyişçi* diye hecelemişlerdir ki yanlıştır (Konya ve Rehberi, 1339/1923, s. 87, 88) Şimdi yazıtın aslı ile Türkçesini yazalım :

- 1 — عمر وجد دووسع هذا المسجد المبارك العبد الضعيف المحتاج ا
 - 2 — لی رحمة الله تعالى زين الحاج والحرمین الحاج ابوبکر
 - 3 — بن مسعود المعروف بکيسيجی تقبل الله خيراته وضاعف
 - 4 — شانه في اواسط شهر الله الاصب رجب سنة ثلث وثلثين سبعائة
- (Resim : 1)

"Bu kutsal mescit, Tanrının rahmetine muhtaç zaif kulu Mekke, Medine ziyaretiyle şeref bulmuş, Geysici¹ diye ün alan Hacı Ebubekr Mes'ud oğlu tarafından onarıldı, yenileştirildi, genişletildi; Allah'ın isabetli ay'ı Recep'in ortasında 733 yılında"

¹ Dil Kurumu'nun yayımladığı *Tanıklariyle Tarama Sözlüğü* III, 1954, s. 294 de *Geysi (Giyesi)* (Bk. I. II): *Giyecek elbise*. Tarama Dergisi'nin böyle söylemesine rağmen, *Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*, 1941, c. II, s. 622 de hemen Anadolu'nun her yerinde "iç çamaşırı" anlamına geldiği bildiriliyor ki, hâlâ Konya ile dolaylarında halk "Geysi yumak" deyimini kullanır.

2

İkinci yazıt, Karamanoğlu Mehmet Bey'in adına Meram'da Hacı Hasbey-oğlu eliyle yaptırılan Cami ile hamamın üzerindeki Arapça yazıtların kenarlarında görülmektedir.

Camiye Hatiboğlu adı verilmiştir. Konya'da ayrıca bir de Hatip köyü vardır ki herhalde bu kişiyle ilgilidir. Şimdi yazıtı ve çevresindeki Türkçe manzumeyi inceleyelim.

1 — فی ایام دولة السلطان محمد بن علا
2 — الدين بن قره مان خلد الله مملكته و عزه
آه الموت

هرکه استر عیشی بنیاد ایلیه
دیلمرز بنده کلندن خیر له
کله بنده ککلنی شاد ایلیه
حاجی خاصبک اغلنی یاد ایلیه
(Resim : 2)

Karamanoğlu Alaeddin oğlu Sultan Mehmet'in hükümeti günlerinde Tanrı onun memleketini, şerefini ebedî kılsın. Ölümün elinden yazık.

Çevresindeki manzume :

*Her ki ister ayşi bünyad eyleye
Gele bunda gönlünü şad eyleye
Dileriz bunda gelenden hayr ile
Hacı Hasbey oğlunu yad eyleye*

Krem renginde güzel bir mermer taş üzerine Memlük yazısı ile yazılan satırların arasında birçok güzel Türk nakışları bulunduğu gibi, altındaki boşluğa celi yazıyla kazılan *Ah El-mevt* ibaresinin bulunduğu alan dahi yine kabartmalarla süslüdür.

Türkçe manzumenin imlâsı oldukça arhaiktir.

Mehmet Bey bilime, bilginlere çok değer verirdi. Meselâ meşhur Molla Fenari, Osmanlı padişahına gücenerek Mehmet Bey'e sığındığında ona aşırı saygı göstermiş, günde 1000 akçe vererek, bilgi severliğini sözle değil, madde ile de isbat eylemiştir. (Şakayik-i Numaniye çevirisi, c. I., s.) *Ayn-ül-Ayan* adıyla Fatıha-i Şerife tefsirine dair kaleme aldığı eserin önsözünde Karamanoğlu Mehmet Beyin adını büyük bir saygı, sevgiyle anmış, hattâ, kendisinin, Mehmet Beyi övmek için yaratıldığını yazmıştır.

Mehmet beyin ölüm yılı hakkında elimizde değerli bir belge vardır, bunu bir defa daha yayımlamak yerinde olur.

رحلت کردن از دنیا سلطان ابن سلطان محمد ابن غلادین بن قرمان رحمهم الله تعالى
روز سه شنبه بیست هفتم ماه صفر فی سنة ست و عشرين و ثمانمائه
در موضع آنطالیه ۲۷ صفر ۸۲۶/۱۰ شباط ۱۴۲۳
وجلسوس ملك الامرا والزمن سعید الابرار ابرهیمبیک ابن سلطان محمد ابن غلادین بن قرمان
دام دولته ووطال عمره فی تاریخ مذکور

Karamanoğlu Alaeddin oğlu Sultan oğlu Sultan Mehmet, 826 yılı safer ayınının 27. salı günü Antalya'da dünyadan göçtü. Tanrı düğelisine rahmet eylesin. 10 Şubat 1423

Emîrlerin ve zamanın Meliki, iyilik istiyenlerin kutlularından Karaman oğlu Alâeddin oğlu sultan Mehmet oğlu İbrahim Bey devleti devamlı, ömrü uzun olsun. Aynı tarihte tahta oturdu.

(Ayasofya kitablığı No: 945 teki kitabın üstünde).

3

Hasbey-oğlu yine Meram'da erkeklere, kadınlara ait olmak üzere iki büyük Hamam yaptırmıştır. Bunlardan erkekler hamamının kapısı üzerindeki stilize edilmiş, başları güvercin, vücutları yılan biçiminde olan bu dikkate değer kabartmayı resimler arasında sunuyoruz. (Resim : 3).

Erkekler hamamının kapısı üzerindeki yazıt şöyledir :

1 — الملك الله 2 — عمر هذا الحمام في أيام دولة 3 — السلطان ابراهيم بن محمد
4 — بن علاالدين بن قرمان خلدالله مملكته 5 — سنة سبع [آه الموت]
و عشرين و ثمانمائه ۸۲۷

هر که استر عیش بنیاد ایلیه کله بنده کلکلنی شاد ایلیه
دیلرز بنده کردند خیر ایله حاجی خاصبک اغلنی یاد ایلیه

*Her ki ister ayşi bünyad eyleye
Gele bunda gönlünü şad eyleye
Dileriz bunda girenden hayr ile
Hacı Hasbey oğlunu yad eyleye*

Camideki taşta tarih olmadığı halde burada 827/1424 yılı gösterilmiştir. Türkçe yazıt yukardakinin tıpkısı olup, yalnız, *dileriz bunda gelenden yerine dileriz bunda girenden* şekline sokulmuştur.

Konya'da bozgunculukla ün salan birisi cami ile hamamın mütevellilerine, ellerindeki vakfiye tarihinin 842/1438-39 olduğunu halbuki

hamam kitabesinin 827/1424 olduğunu ileri sürerek bu onu tutmuyor demesinden ürken bu adamlar hamamı tamir ettirmek bahanesiyle kitabeyi yerinden indirip param parça etmek gibi büyük bir cinayet işlemişler, tarihe karşı af edilmez ihanette bulunmuşlardır. Hamamın yazıtını yeniden indirip kıran mütevellî bir hoca idi.

4

Hasbey-oğlu Mehmet Çelebinin fotoğrafını sunduğum Türkçe yazılmış bir başka vakfiyesi vardır ki bunu da Tollu-oğulları denilen yukarda anlattığımız hocanın dedeleri kendi işlerine gelmiyen ibareleri taşı kalemî ile kazıyarak okunmaz bir kılığa sokmuşlardır. Şimdi Konya Müzesinde durmakta olan etrafı süslü bu mermer parçasının başlangıcı şöyledir: “*Vakfetti Mehmet Çelebi Hacı Hasbey-oğlu.....*” sonuna doğru şu ibareler okunuyor: “*her kim bunu tebdil etse şartından birini... tebdiline, tagyirine sebep eyleyene Allahu taâlâ lânet.....*” (Resim : 4)

5

Abdulkerim Dede, Konya dergâhında Mesnevihan olan mükâşif Yusuf Sinan Dedenin oğlu olup Sultan Veleâ’in azatlı kölesi Abdullah oğlu Osman’ın 722/1322 tarihinde 6 cilt halinde yazdığı *Mesnevişerif*’in 4 üncü cildinin başındaki Farsça ibarenin çevirisi şudur :

“*Bu yoksul bendenin 4 üncü cilt Mesnevi’ye başlamasının tarihi 13 Şevval 953, (10.12.1546) pazartesi günündedir*”

Dergâhlar 4 Eylül 1925 de kapanıncaya kadar pazartesi günleri Konya dergâhının mescidinde Mevlevihanenin vakfindan Mesnevihanlık görevi karşılığında ödenek alan resmî bir Mesnevihan vardı. Bizim zamanımızda meşhur Filibeli Hüseyin Sıtkı Dede bu hizmeti yerine getirmekte idi. Demek 1546 da dahi pazartesi günleri Mesnevi okutturulduğu hakkında bize kadar gelen söylentiler bu belge ile doğrulanmaktadır.

Abdülkerim Dedenin azatlı kölesi Husrev oğlu Mahmut Dede dahi Türk diline hizmeti dokunanlar arasında anılmaya lâyıktır. Onun Hemedanlı Abdülvehhab-ı Sabunî eliyle Farsça *Sevakıb-ı Menakıb* adlı eseri III. Murat günlerinde, 998/1590 yılında çok açık bir dille Türkçeye çevirdiğini burada belirtmek yerinde olur. Nüshaları o kadar çok yazılmış olan bu esere hemen her Mevlevî evinde rastlandığı gibi dergâhların matbahlarında dahi dervişler büyük bir huşu ile okuyup dinlerlerdi. Yalnız bizim evin kitaphânda 4 ayrı nüshası olduğu gibi Boston

şehirdeki kitaplıkta dahi III. Murat için yazılmış son derece süslü, hattâ minyatürlerle bezenmiş bir nüshası vardır ki özel kitaplığıma resimleri ile birlikte getirtmiş bulunuyorum.

6

Ankaralı Rusuhi İsmail Dede gerek eserlerinin çokluğu, gerek bu eserlerde kullandığı Türkçe sözcükler, terimler bakımından dilcilerin dikkatini çekmeye hak kazanmıştır. Mesnevi şerhlerinde, öbür kitaplarındaki öz Türkçe sözler toplansa kendi alanında çok güzel bir eser olur. Rusuhi Dede, Tahir Beyin *Osmanlı Müellifleri*'nde bildirdiği gibi (c. I., s. 25) 1041 de değil belki 1052 yılında ölmüştür. Dedenin *Camii'l-Âyat* adlı kitabını 1055 yılında kopya edip sonunda şu tarihi yazan şair Medhî diyor ki :

*İdüp ruh-i revanine duâ bin can ile Medhî
Dedim tarihi "İsmail Efendiye ola rahmet"*

Ayrıca İzzet Molla 1255 te Mısır'da basılan Divanında :

*Derun-i hanikah'a defn olunmuşdur o gencine,
Bin elli ikide Menzilgeh etti Kurb-i Yezdani*

Mısraları da sözümüzü doğrular.

7

Nâyî Osman Dede öldüğü zaman meşhur Seyyit Vehbi şu tarihi söylemiş; oğlu Sırrı Abdülbaki Dede, büyük babası Gavsî Ahmet Dedenin olup sonra babası Nâyî Osman Dedeye geçen, şimdi bende bulunan kıymetli mecmuasının 154/a da şöyle diyor :

Pederim Osman Efendinin fevti tarihidir :

*Şeyh-i Galata Nayi düketti demini
İtti müteselli Veled'i, uşşakı,
Vehbi dedi tarihin anın mülhem-i gayp
Osman Dede göçtü ola sırrı baki (sene 1142)*

Sırrı Abdülbaki Dede, babasının ölüm tarihini şöyle bildiriyor : Aynı mecmua 150/a:

*Peder-i azizim Osman Efendi rahmetullah-i aleyh 1142 tarihinin
23 cü Rebi' II. günü dâr-i bekaya rihlet eyledi (16. XI. 1729 gününe rastlar)*

Sırrı Abdalbaki Dede, babasından sonra 1142/1729 de Galata Dergâhı şeyhi olmuş, 1164/1751 de ölmüştür. Kızının oğlu Musiki yazarı, Eflâki Menâkıbı çevirmeni Nâsır Abdalbaki Dede, onun oğlu Yenikapı şeyhi Osman Efendidir ki Midhat Paşa ile Meşrutiyet işlerinde hizmeti görülmüştür.

Sıtkı Dede Mevlâna dergâhının son Mesnevihan'ı olup 1239/1824 yılında şimdi Bulgaristan'da kalan Filibe'de doğmuş, manevi işaret üzerine Konya'ya gelerek II. Sadreddin Çelebi (1859-1888) vaktinde Konya'da Mevlâna dergâhında çilleye soyunmuş, 1001 gün hizmet edip tarikat usullerini ikmal eyledikten sonra hücreye çıkmış, 1882 de tarikatçı Hacı Eyyup Dedenin ölümünden sonra Mesnevihan tayin edilmiştir. Sıtkı Dede esasen memleketinde icazet almış, Rüstiye mektebinde öğretmen olmuş, yazıdan icazetli, Arapçası gibi Farsçası da kuvvetli, yalnız çeviri ile yetinmez, hem güzel, edebî bir üslûpla Farsça yazar, hem de bu dili kolaylıkla konuşurdu. Georg Rosen'in *Mesnevi*'den Almancaya 1849 da yaptığı nazım yoluyla çeviriyi 1913 te yenileştiren oğlu Friedrich Rosen (*Mesnevi Oder Doppelverse des Scheich Mevlâna Celaleddin Rumi, München 1913, Georg Müller*) 1904 yılında Konya'yı ziyaret ettiği zaman Mevlâna dergâhında yalnız bu zatın Farsça konuşabildiğini bu kitapta yazmaktadır. (s. 25, 14 sayılı not).

Sıtkı Dede, dergâhın camisinde açık okunan namazların (sabah, akşam, yatsı) imamı olduğu gibi, hatiplik görevi Çelebi efendilere ait bulunan II. Sultan Selim Camiinde dahi hatiplik işini görmekte idi. Hutbelerini kendisi Arapça olarak her haftanın özelliğine göre hazırlar, ezbere okurdu. Onun için birçok Arapça meraklılar minberin yanına oturarak Sıtkı Dedenin Türk şivesi ile tane tane okuduğu Arapça hutbeyi dinliyerek zevk, şevk duyarlardı. Celi ile talik yazısında ustahı vardı. Ayrıca güzel mühür kazardı. Tecvit ile kıraat ilimlerinde büyük bilgisi vardı. Son derece terbiyeli, mavi gözlü, kırmızıya çalar yüzlü, orta boylu, güleç, halim selim, susması konuşmasından fazla, evli olduğu halde çocuğu yoktu. Konya'da eski Valilerden Çelik Mehmet Paşanın 1178 yılında yaptırdığı caminin yanındaki içerisi üzüm bağı-evinde otururdu. Sakalını boyardı. kitaplarını ailesinden para ile satın aldım. Şu kitapları yazmıştır :

1) Berk-i Sebz-i Mevlevi (Mevlevi armağanı) Farsça gramer kitabıdır.

2) Farsçadan Türkçeye 30, 40 defter tutan sözlük.

3) Sultan Selim Camiinde hayatı boyunca okuduğu hutbeleri daha önce uzun kâğıtlara kurşun kalemle yazıp tomar halinde saklamış.

Bu eserler basılmamıştır. Konya Müzesine Konulduğunu öğrendim.

Sıtkı Dede dergahtaki hücrelerinde kendisine başvuran isteklilere Farisî grameri okuturdu. Onun için satın aldığım Feyzi Efendinin *Usul-i Farisî* adlı gramer kitabına birçok notlar, faydalı katgılar eklemiştir.

Sıtkı Dedeyi dergâhlar kapandıktan sonra da hücrelerinden ayırmamışlar, camiye gitmeden önce gelip orada otururdu. (Üçler mezarlığında Yeşil Kubbenin gölgesine gömülmüştür).

Hicri 1352/1933 yılında 113 yaşında olduğu halde hakka yürümüştür. Üsküdar Mevlevihanesi şeyhi, Mevlevi bilginlerinden Ahmet Remzi Akyürek (1872-1944) ona şu manzum tarihi yazmıştır :

*Mesnevihan u imam-ı Hanikaah-ı pîr idi
Ârif-i kâmil mücevvid pek fasih Sıtkı Dede
Kaşf-i râzetmezdi nâ-ehle, bulursa ehli hal
Bahs açardı sırr-ı Vahdetten sarıh Sıtkı Dede
Mescide behr-i imamet yüz sürerdi her seher
Âstâne suph-i sadıkla sabih Sıtkı Dede
Sinni yaklaştı yüze, dünya teveccüh etse de
Vermedi bir kerre yüz, vechen melih Sıtkı Dede
Tenknâ-yi hücre-i tenden çıkardı canı pâk
Buldu dâr-i vaslda câ-yi fesih Sıtkı Dede
Remzî'ya tarihi gerçektir, erenler nutkudur
Mak'ad-i sıtkı kuûd etti sahîh Sıtkı dede
1352/1933*

فی مقعد صدق عند ملیک مقتدر

Son mısradaki Arapça ibare *Kamer* suresinin 55 nci ayeti olup anlamı, “*Mülkü gayet geniş olan Tanrının huzurunda bulunacaktır*”.

Bir başka zat da şu tarihi söylemiştir :

*Beğenmezken Dede değme diyarı
Mekân oldu ana üçler mezarı
Melek geldi dedi tarihi büşra*

عليك رحمة الله تعالى

Aleyke rahmetullâh-i tealâ

9

Urfa'lı şair Nabi'nin Karacaahmet'teki mezarının, Prens Sabahaddin Beyin babası damat Mahmut Paşa tarafından onarıldığını Üsküdarlı şair Talât Bey söyledi. Üstat Ali Rıza, mezarın güzel bir resmini yapmıştır. (Resim : 6)

Nabi'nin kabri üstündeki yazıtın yanlış olduğunu Muallim Naci söyleyerek doğrusunun şöyle olacağını yazar :

چون روح کین نابی در لجه نور آمد / از تنگی تن وارست در دار سرور آمد
تحقیق شناسان معنای شهود غیب / گفتند ی تاریخ نابی بحضور آمد

(Nabi'nin gizlenmiş ruhu nur dalgasında ortaya çıkınca, beden sıkıntısından kurtularak sürur alemine geldi.)

Gayip âleminin mânalarını gerçeği ile tanıyan tanıklar, Nabi'nin izinden huzura geldi dediler.)

Türk Dili dergisinde de vaktiyle yayımladığımız gibi, Urfa'lı şairimizin mühründe Farsça şu mısra kazılıdır :

خواهد ز خدا / لطف عطا / یوسف نابی

(Yusuf Nabi, Tanrıdan Lutuf, ihsan diler)

10

Konya'da, babasının ölümünden sonra Mevlâna postuna oturan Ebubekr Garibî Çelebi, Mevlâna ailesinin seçme şairlerindedir. Esrar Dede Tezkiresi ile Trabzonlu şair Ali Enver'in *Semâhane-i Edeb* adlı basılmış eserinde (s. 168) hayatı ile gazelleri yazılıdır. Galip Dede, *Mecmua-i Muzaffer*'de yazıldığı gibi, Konya'ya giderek orada çilleye soyunmuş, fakat babasının, anasının müracaatı üzerine İstanbul'a gitmesine müsaade etmiş, yukarda söz konusu ettiğimiz Sırrı Abdülbaki Dedenin torunu Ali Nutki Dede zamanında Yenikapı Mevlevihanesinde hizmetini tamamlamıştır.

Çelebinin mühründe görülen 1159/1746 tarihi, babasının postuna oturduğu 2 Rebiülevvel 1159/6 Mart 1746 yılına raslar. Ölümü 28 Rebiülahir 1199/11 Mart 1785 yılındadır.

Ebubekr Çelebinin mühründe 3 satır üzerine kazılı olan beyit:

Raci-i eltâf-ı Hak cûyâ-yı sırr-ı mânevî
Şeyh Ebubekr ibn-i Seyyid Arif ibn-i Mevlevî 1159

(Resim : 11)

11

Hekimbaşı Abdülâziz Efendinin babası Suphi Efendinin mührü, Konya'da Yusuf Ağa kitaphığında No: da kayıtlı *Sevâkıb-ı Menâkıb* çevirisinin üstündedir:

هر شامی قدر عید اوله صبحی محمدک

Her şamı kadar iyd ola Suphi Muhammedin

(Resim : 12)

12

Galata şeyhi Galip Dede hakkında Sahhaflar Şeyhi oğlu Esat Efendinin kendi eliyle yazdığı *Şahid-ül-Müverrinin* adlı mecmuasındaki (Ankara Millî Eğitim Bakanlığı Eski Yazmalar kataloğu, No: 328) bilgi önemlidir. Babasının aslen Rumeli eşrafından olduğu, kendisinin ilk zamanlarda Divan-ı Hümayun Beylik Kalemî'ne devam ettiği bildiriliyor.

Esat Efendinin sözleri:

« غالب دوده — کندندن ۵-۱۰ سنه صوکره منتقل بعض وزرا دیوان کتابتنده مستخدم اولمش اولان مصطفی رشید افندی نام بر مرد عارفک ولد ارشدی استانبولی محمد اسعد دوده افندیدر. اوائل حالنده دیوان همایون بکلک او طهسنه مأمور اولوب او خلایده عشق مجازی قنطرهسندن کچوب طریقت مولوییه انسلک و چلهی قونییه مولوی خانهسنده تکمیل ایله حجره نشین بعده نعمان بک رفعدن اول جایگاهده پوست نشین اولوب غلطهده قلهقاپوسی مولویخانهسنده شیخ ایکن ۱۲۱۲ تاریخنده کوچوب درکاه مذکورده دفن خاکپاک قلمشدر. دیوانی و حسن عشق مثنویسی مقبول انامدر. »

13

Galip Dede'nin kızı Zübeyde ile iki oğlu Ahmet ve Mehmet'in kaçır yaşında, nerede öldükleri bilinmemektedir. (Herhalde veremden ölmüş olacaklar)

14

Galip Dede'nin Mes'ude adındaki kızkardeşi, Sütlüce'de Hasırcı oğlu Elif Efendinin şeyhi bulunduğu Sadi dergâhının önünde, ünlü şair Sineçak Yusuf Dedenin gömülü bulunduğu ufak mezarlıktadır.

Galip Dede'nin bir tarihte bu mezarlığın karşısındaki köşebaşında bulunan evde oturduğunu Elif Efendinin oğlu Zâhir Hasırcı, dedelerinden rivayet olarak kendine kadar geldiğini söylemişti. Taşın üze-

rinde şunlar yazılıdır :

Hüvel Hayyül Baki/Galata Şeyhi Galip/Efendinin hemşiresi/merhume ve mağfurunleha/Mes'ude Hanım/ruh-i şerifi için/rızaen Lillahi Taalâ/Fatiha/1214/Za 15 (Resim : 7)

Yani “1214 yılının 15 Zilkadesinde” ölmüştür. Galip Dede 26 Recep 1213 (3.1.1799) yılında öldüğüne göre kardeşi kendisinden aşağı yukarı bir yıl 4 ay sonra ölmüştür. Acaba bu hanım da ağabeyi gibi veremden mi ölmüştür bilmiyorum. Bunun kocası olduğunu sandığım Hulûs Dedenin hayatı, Esrar'ın basılmamış tezkiresinde, bizdeki yazmaya göre 47/b-48/b arasındadır. İsmail Hulûs Dede, Galata dergâhında “aşçıbaşı” imiş. –“Aşçı- başı”, Dervişleri pişiren eğitimciye verilmiş bir addır-. Mes'ude Hanımın bunun karısı olduğunu sanıyorum. Gerek Esrar Dede, gerek *Semâ'hane-i Edeb*'de Hulûs dedenin ölüm tarihi yazılı değildir.

15

Esrar Dede'nin iki el yazısı: Birincisi 1941 de yayımladığım Sultan Veled'in 14 bin beyitli Divanının Galata Mevlevihanesindeki Halet Efendi kitaphğında 728 numarada kayıtlı olan ve Sultan Veled'in azatlı kölesi Osman'ın oğlu Hasan tarafından 722/1322 yılında yazılmış bulunan bu Divan'ın üst kapağında talik kırması güzel bir yazı ile 6 satır halindedir. Bugünkü dilimizde anlamı şöyle olur :

Feyiz vericiliği kuvvetli olan Tanrının armağanı ile Galata Mevlevi dergâhında oturmakta olan Osman oğlu Hasan oğlu Dilsiz Ahmet oğlu yoksul Mevlevi Seyyit Mehmet Esrar'ındır. Sene 1210 (1796).

(Resim : 9)

Bu Divan daha önce Konya'da aşçıbaşı olup zekâsının fazlalığından ötürü Cin Hüseyin Dede denilen, sonra Galata dergâhına şeyh tayin edilip, Galip Dede Divanında (Mısır basması 1252/1836, s. 135) ölüm tarihi yazılı zatın imiş:

Fuyuz-i mülhem-i gaybi ile geldi bir tarih

Hüseyin Efendiye enseb behişde cevelân (1197)

Hüseyin Dede'nin torunları bugün Konya'da yaşamaktadırlar.

İkinci el yazısı : Galip Dede Divanını Esrar Dede 15 Muharrem 1210/1.8.1795 yılında yazmıştır. Kitap, sonra, özel kitaphğı zengin olarak şöhret bulan valilerden İşkodralı şerifi Mustafa Paşa oğlu Mevlevi Hasan Hakkı Paşanın eline 2 Recep 1304 yılında geçmiştir. Daha sonra

Devlet Şûrâsı (Danıştay) üye yardımcılarında Kadı oğlu Ahmet Nuri Beyin kitaplığında iken, torunlarından Ankara Dil Tarih Fakültesi kitaplığınca satın alınmıştır.

Esrar Dede, Galip Dede'nin basılı Divanında bulunmayan Sultan Veled hakkındaki bir övgüsünü sayfanın kenarına yazmıştır (Resim : 8).

DER MEDH-İ HAZRET-İ SULTAN VELED

*Maden-i lutf u kerem hazret-i Sultan Veled
Nevbahar-ı heme dem hazret-i Sultan Veled
Pertev-i terbiyet-i nuru ziyaya mazhar
Mah-ı Hürşid-i alem hazret-i Sultan Veled
Oldu perverde-i âguş-i Cenab-ı Hünkâr
Bastı eflâke kadem hazret-i Sultan Veled
Oldu kehvarede esrar-ı pederden siyrâb
Nûş idüp şıyr-i hikem hazret-i Sultan Veled
Nakleder ehl-i dile Tir ü Rebab'ın sırrın
Ârif-i levhü kalem hazret-i Sultan Veled
Dâvi-i fazlını tekid için eyleser seza
Biebi ile kasem hazret-i Sultan Veled
Eyledi sıhhat ile devr-i sipihri tanzim
Şah-ı pervane haşem hazret-i Sultan Veled
Sıhhat-i kavline Siddik u Ali'dir şahid
İftihar ettiği dem hazret-i Sultan Veled
Bendelik saltanatı "Galib"i kalsın ihyâ
Bahşedüp feyz-i himem hazret-i Sultan Veled*

Esrar Dede Galata mevlevihanesinde "kazancıbaşı" imiş. —"Kazancıbaşı," dervişleri pişirip olgunlaştırmak için aşçıbaşından sonra birinci sıradaki eğitimeciye verilen addır—.

Divan sahibi olan Esrar Dede'nin hayatı etraflı yazılmamıştır. Sayın Ağâh Sırrı Levend'in verdiği bilgiye göre, Ali Emirî kitaplığında onun Lâtince - Türkçe bir sözlüğü varmış. Esrar Dede'nin vakitsiz ölümü çok içli şair olan Galip Dede'yi pek ziyade üzmüş, onun için Divanında (s. 139-140) bir ağıt yazmıştır.

1211 (1796) yılında ölen şair Esrar Dede için Galip Dede'nin söylediği iki beyitlik ölüm tarihi Esrar'ın mezar taşına kazılmıştır:

Yâ hû

*Esrar Dede çilleyi hatmetdiği dem
Sırroldu serin hikayı tabuta çekip
Galip dedi tarihini efsûs efsûs
Hemdemleri hayran kodu Esrar geçüp
Sene 1211 (1796)*

(Resim : 10)

Bu tarih manzumesi Galip'in Divanında da vardır (s. 139).

16

Keçecizade İzzet Molla, bilindiği üzere 1238/1823 yılında, yani Halet Mehmet Sait Efendinin Konya'da boğdurulmasından sonra Keşan'a sürgün edilmişti. Başından geçenleri anlattığı *Mihnetkeşan* adlı mesnevisi, edebiyatımızın çoktan beri dikkatini çeken eserler arasındadır.

1244/1828 yılında Rusya'ya karşı açılan savaşın aleyhinde rapor yazdığı için Sultan Mahmut'u son derece kuşkulandırmış, Sivas'a sürgün edilmişti. Mahmut Kemal İnal'ın *Son Asır Türk Şairleri*'nde (s. 723-746) uzun uzadıya anlatıldığı üzere, oraya gittikten sonra ölmüş, Seyhülislâm Arif Hikmet Bey :

*Kayd-ı tarihi olup hüzn âlûd
İzzet-i şaire de kıydı cihan (1245)*

demiş ise de, hangi gün öldüğünü ne Ârif Hikmet Bey, ne de Mahmut Kemal Bey bildirmektedir.

Halbuki İzzet Molla'nın bacanağı olan Sahhaflar Şeyhi oğlu Mehmet Esat¹ – ilk resmî gazetenin başyazarıdır – şairlerin hayatlarını bildiren *Şâhidül-Müverrihîn*² adlı eserinde bize Sivas'a gittikten 9 ay sonra ansızın öldüğünü, tarihinin ise 9 safer 1245 olduğunu açıkca yazmaktadır ki bu, 10 Ağustos 1829 yılına rastlar.

¹ *Dest-i meşşâte-i Takdir ile Şânizade
Bir zaman görmüş idi dest-i Vekayi'den sûd
Bacanah olmak ile nazm ile nesr etti kerem
Bacanahım kuluna şimdi şeh-i sahip-cud*

.....
*Nusret-i şah-ı cihanı yaza her tarihe
Hâme-i Vak'a-nüvisi ede Es'at mabud (1241/1825)*

(İzzet Molla Divanı, Mısır basması baş tarafında, s. 14-15).

² *Şahid-ül-Müverrihîn*, isminden de anlaşılacağı üzere Fatih'ten bu yana gelen Osmanlı Türk şairlerinin kısa hayat hikâyeleridir. Millî Eğitim Bakanlığı'nın Ankara'-

17

Süleymaniye Tıp Medresesinde tababet öğrenen, ayrıca Mühendis-hane'de Fransızca tahsil eden, 1242/1827 Tıbbiyesinde anatomi, fizyoloji, genel patoloji dersleri okutan, XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde genel patolojiye dair yazdığı kitabın sahibi Chomel'in eserini dilimize *Ahkâm-ül-Emraz* adıyla çevirip, 1252/1836 yılında Âmire Matbaasında bastıran Osman Saip Efendinin mührü (Resim: 13). Bu zatin oğlu Nebil Bey, onun oğlu İstanbul Milletvekili Galip Bahtiyar Bey, torunlarından birisinin kocası Şair Hammamizade İhsan Beydir. Osman Saip, matematik bilimleri de öğrendiği için Abdülhak Molla tarafından Münecimbaşı tayin ettirilerek Tıp Fakültesinden uzaklaştırılmış; Cevdet Paşa'nın anlattığına göre, sevmediği nücum (astrologie) ile uğraşıp durmuştur. Hicrî 1280/1863 yılında ölmüştür.

18

Hekimbaşı Abdülhak Mollanın oğlu Dr. Hayrullah Efendinin mührü.

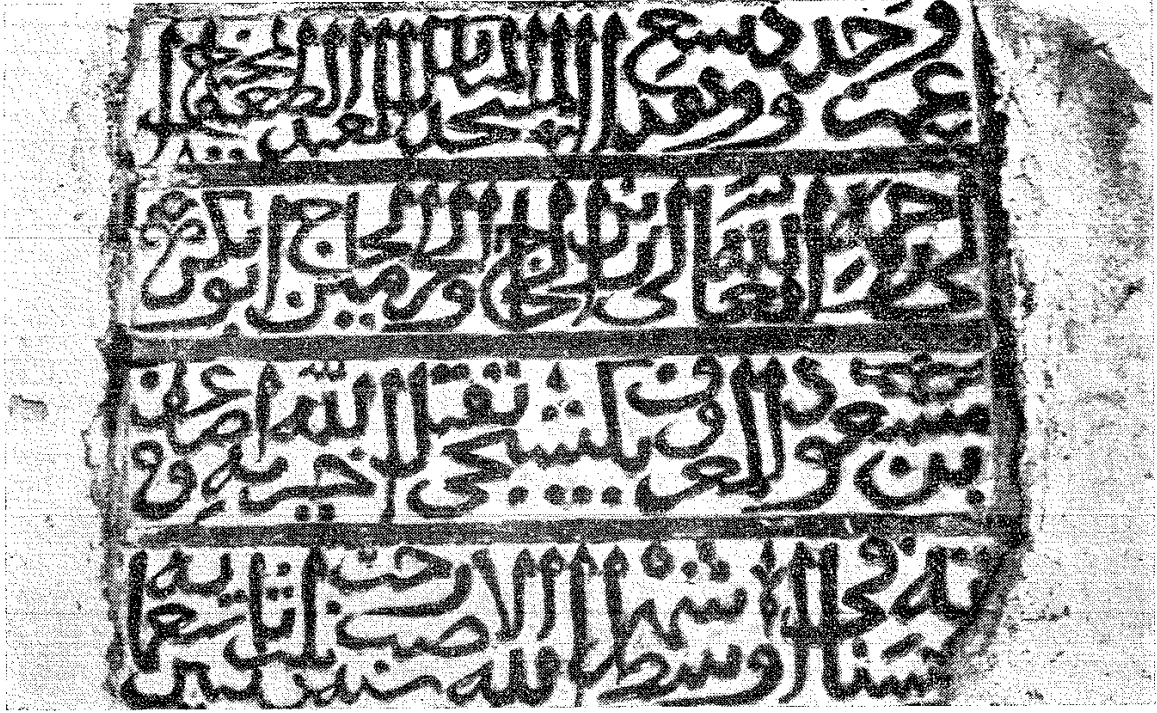
(Resim : 14)

NOT: Bu iki mühür Müzik üstadı Ruşen Kam'ın büyük babası Dr. Ahmet Sadık Paşa'nın 1839-1840 yılında aldığı Tıbbiye Sertifikasının altında basılmıştır. Bu Sertifika Tıp Tarihi Enstitüsü müzesinde levha halindedir.)

daki kitaplığında 328 sayı ile kayıtlı bulunan, içerisi Esat Efendinin kendi eliyle yazdığı birçok çıkıntılar, silmeleri toplıyan mecmua, dikkatimi çekmişti. Buraya İzzet Molla ile ilgili parçayı yazıyorum :

İZZET—Meşâhîr-i ulemâ-yı müderrisinden Kunevî Mustafa Efendinin necli olup evâsıt-ı ahd-i Selimhanîde Rumeli sadareti pâyesini muhriz iken vefat eden Keçecizade'lik ile maruf Mehmet Salih Efendinin İstanbul rütbesini ihrâz etmiş olan mahdumu Mehmet İzzet Efendidir.

Dest-i kazâ tomar-ı tarîkını tay, yani sû-yi Sivas'a esb-i celâ sürüp 9 mah mürrurunda 1245 Saferinin 9 uncu günü menfâsında müfacaaten vefat etmiştir. Şems-i Sivasî civarında defn olunmuştur. Divan-ı kebir ve sagir'i, Mihnetkeşan'î, Gülşen-i Işk adlarında mesnevileri vardır. . . . Müzeyyel-i evvel ve Sururi'ye dahi müsteşar-ı muaddeldir.

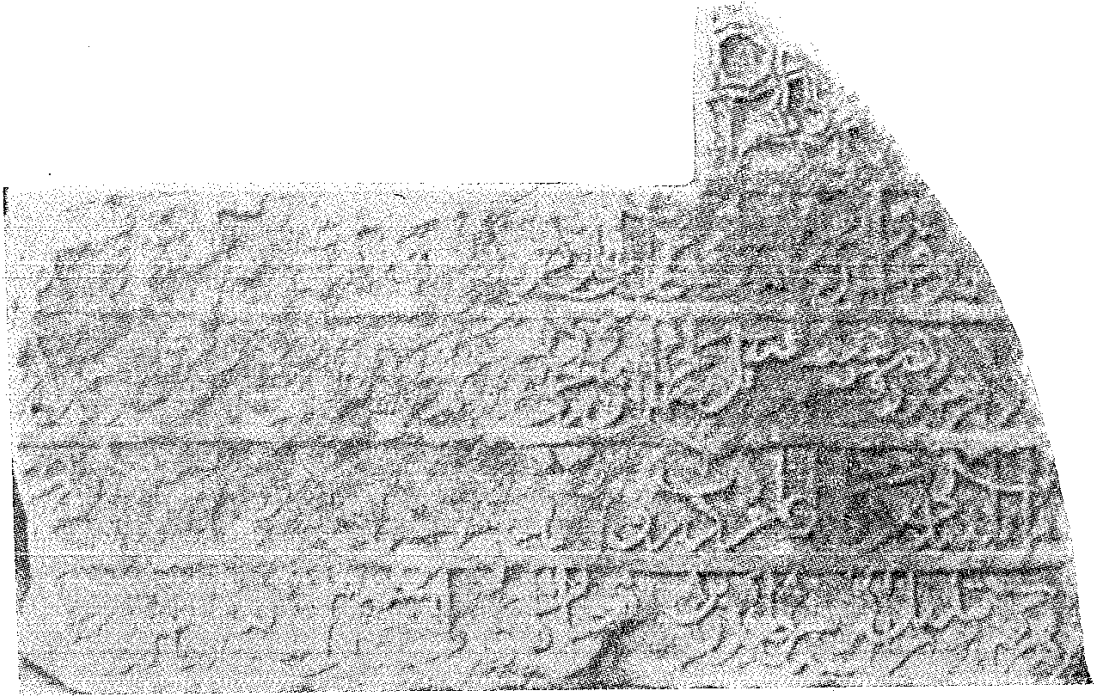
Resr. 1 — Konya'da İplikçi camiinin kapısı üstündeki Arapça yazıt.

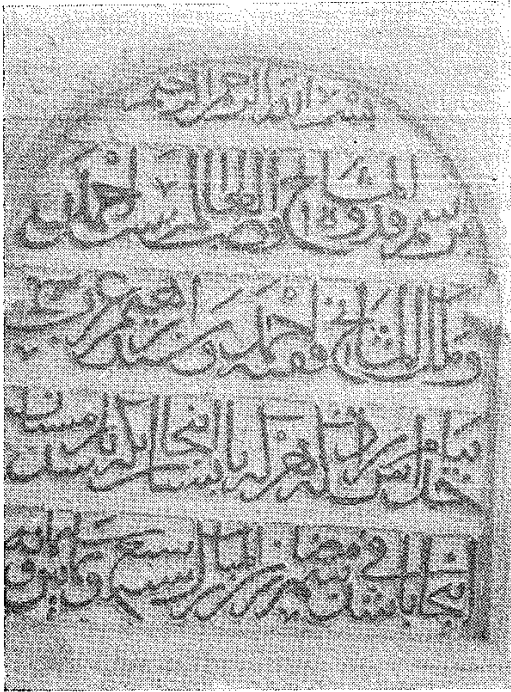
Res. 2 — Konya'da Hasbey-oğlu camiindeki yazıt.

Res. 3 — Konya'da Meram hamamının erkekler bölümünün kapısı üstünde stilize edilmiş yılan vücutlu çift güvercin.

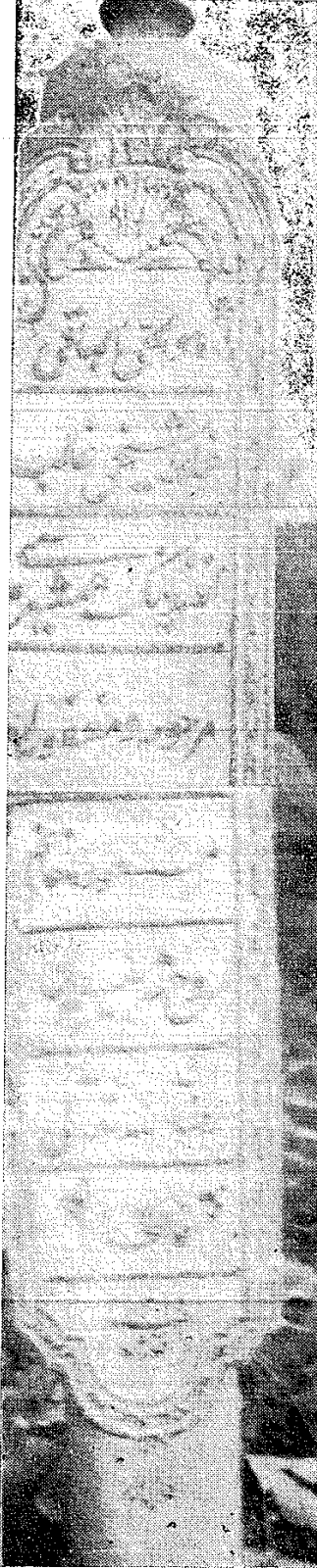
Res. 4 — Konya'da Hasbey-oğlu vakfiye yazıtından bir parça.

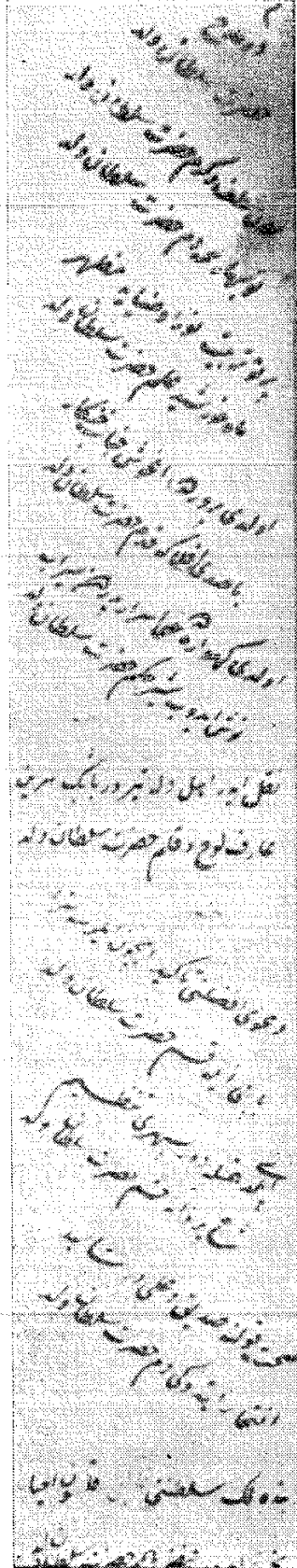
Res. 5 — Konya'da Şeyh Alman mahallesindeki türbenin kapısı üstünde Arapça ve Farsça yazıt (687/1288). Dördüncü satırdaki Farsça sözün anlamı: *Burada yazın oturanlar kışın da otururlarsa Tanrı onları yarlıgasın.*

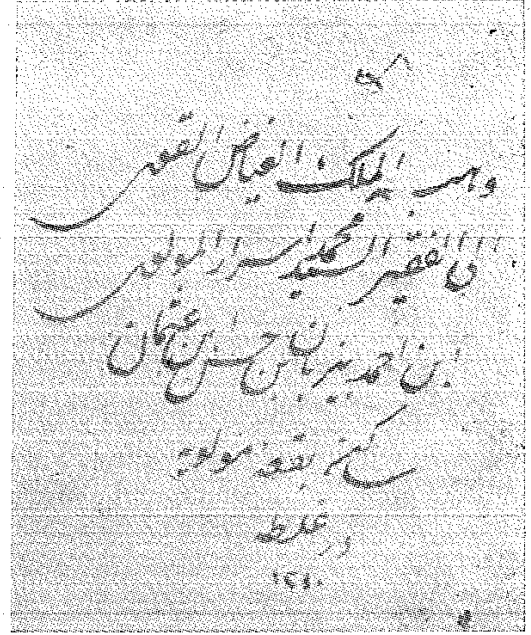
Res. 6 — Şair Nabi'nin Karacaahmet'teki mezarının ressam Ali Rıza Bey tarafından yapılmış resmi.

7

8

9

10

Res. 7 — Galip Dedenin kızkardeşi Mes'ude Hanımın mezar taşı.

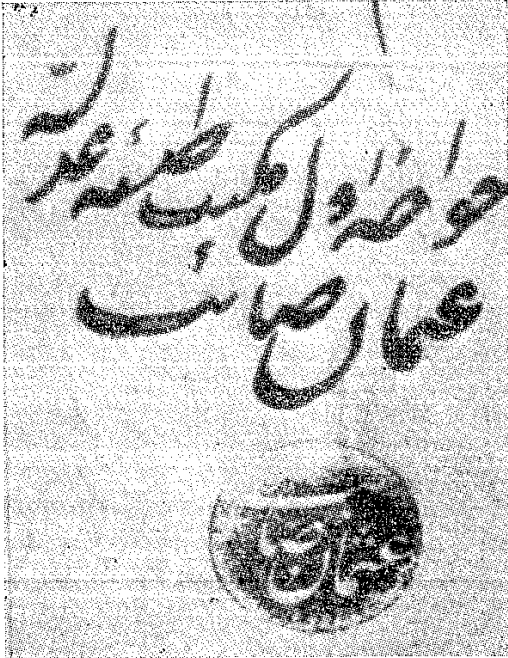
Res. 8 — Galip Dede'nin Sultan Veled'i öven şiiri (Esrar Dede'nin el yazisiyle).

Res. 9 — Esrar Dede'nin el yazısı (Sultan Veled divanının üstünde).

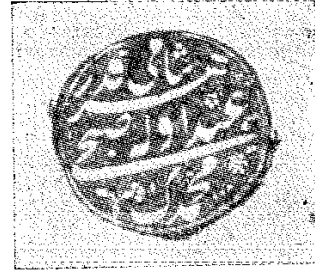
Res. 10 — Esrar Dede'nin mezar taşı.

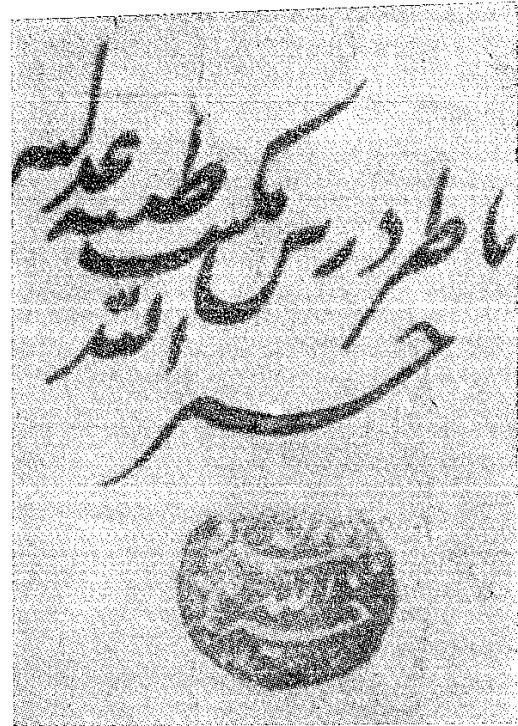
Res. 11 — Ebubekir Çelebinin manzum mühürü.

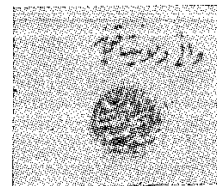
Res. 13 — Mekteb-i Tıbbiyye-i Adliyye'nin Hâce-i evvel (başöğretmeni) Osman Saip Efendinin mühürü.

Res. 12 — Hekimbaşı Abdülâziz Efendinin babası Suphi Efendinin manzum mühürü.

Res. 14 — Mekteb-i Tıbbiyye-i Adliyye ders nâzırı Hayrullah Efendinin mühürü (Şair Abdülhak Hâmit'in babası Hayrullah Efendi).

Res. 15 — Şair Ziya Paşa'nın Konya valisi iken kullandığı mühürü.